

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 93(477.7) "1939/1945"

© Олександр ОСИПЕНКО

ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ СТАНОВИЩА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА «ТРУДОВИХ ГРОМАД» НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1941 – 1944 рр.)

Здійснено аналіз джерел із вивчення становища сільського населення та «трудових громад» на південно-західних українських землях.

У ході дослідження вдалося виокремити чотири групи джерел. До першої належать документи вищих органів влади, зокрема Кабінету Міністрів Румунії та адміністративного апарату губернаторства «Трансністрія». Друга група джерел містить збірники документів і матеріалів. Третя охоплює періодичні видання окупаційного походження, які виходили на території Трансністрії впродовж 1941 – 1944 рр. Доповнює картину окупаційного періоду четверта група джерел, яка містить мемуари.

Ключові слова: Трансністрія, джерела, архіви, періодичні видання, мемуари.

У сучасній історичній літературі періоду Другої світової війни, незважаючи на багатовекторність її висвітлення, донині залишається чимало недосліджених питань, які торкаються окупаційної політики сателітів Німеччини на захоплених ними територіях. Однією з таких прогалін, яку актуалізує наше дослідження, є аналіз джерел із вивчення становища сільських мешканців та працівників «трудових громад» у Трансністрії (1941 – 1944 рр.).

Стосовно історіографії порушеного питання слід зазначити, що науковці у своїх дослідженнях фрагментарно підійшли до його вивчення. У зарубіжній історіографії до цієї проблеми зверталися американський учений О. Даллін, молдавська дослідниця Р. Соловей, які у своїх працях, посилаючись на значний масив джерел, не виокремили їх в окремі розділи [1; 2]. У радянській історіографії порушене питання лише фрагментарно зачепив І. Левіт [3]. Висвітленням джерелознавчих аспектів румунської окупаційної політики характеризуються праці сучасних українських дослідників: М. Михайлуца здійснив глибокий аналіз джерельної бази становища Православ'я на Півдні України в роки Другої світової війни, Н. Дейнека дослідила джерела, які пролили світло на маловідомі аспекти

румунського окупаційного режиму [4; 5]. І. Моторна охарактеризувала джерела, які розкривають сутність політики румунської адміністрації щодо етнічних груп на території Трансністрії (1941 – 1944 рр.) [6].

Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу різноманітних видів джерел із вивчення становища сільського населення та «трудових громад» на південно-західних українських землях (1941 – 1944 рр.).

Джерельну базу проблематики, присвяченої життєдіяльності сільського населення, питанням функціонування «трудових громад», сутності аграрної політики румунської окупаційної адміністрації в губернаторстві «Трансністрія», представляють насамперед ексклюзивні, раніше невідомі науковому загалу, а відтак, не введені до наукового обігу архівні документи південноукраїнських архівосховищ. У процесі їх вивчення та аналізу дійшли висновку щодо виокремлення чотирьох груп джерел, зокрема: архівні документи, збірники документів і матеріалів, періодична преса, нарративні матеріали.

Першу групу джерел можна презентувати кількома підгрупами. До першої підгрупи зараховано документи румунського походження, переважно румуномовні документи вищих органів влади, зокрема Кабінету Міністрів Румунії – директиви, накази, розпорядження, інструкції тощо. У цьому масиві автентичних джерел розглядається та інтерпретується політична та економічна вигода від приєднаних румунами нових земель, зосібна приєднання Трансністрії до сфери «економічного адміністрування та експлуатації»; напрями окупаційної політики на загарбаних територіях, плани, форми і методи адміністративного й економічного управління на окупованих територіях, використання сільськогосподарського потенціалу Південно-Західної України для забезпечення продовольчими та сировинними ресурсами як Румунії, так і румунської армії.

Другу підгрупу джерел становлять документи, продуковані безпосередньо адміністративним апаратом губернаторства «Трансністрія», а саме: численні накази, розпорядження, інструкції, звітні документи, донесення, доповідні записки, оголошення адміністративних і господарських підрозділів губернаторства, повітових та місцевих органів – претур та примарій.

Зазначений вище масив документів, який дещо змінює сприйняття румунської окупаційної політики в 1941 – 1944 рр., зосереджений у Державному архіві Одеської області (далі – ДАОО), Державному архіві Миколаївської області (далі – ДАМО), Державному архіві Вінницької області (далі – ДАВО). У фондах цих архівосховищ зберігаються різноманітні матеріали та трофейні документи окупаційної адміністрації Трансністрії.

Загалом автор використав матеріали з 20 фондів, трьох вищезазначених вітчизняних архівних установ.

Особливого значення набуває саме використання вперше залучених джерел румунського походження, оскільки в радянський повоєнний період доступ до цих документів був табуйованим і закритим для дослідників. Тільки з набуттям Україною незалежності процеси демократизації суспільства призвели до відкриття

спецхранів архівосховищ, дали можливість науковцям активно перейти до змістовного вивчення «підкупаційних» фондів. Водночас слід наголосити, що через суб'єктивні причини, переважно через незнання румунської мови (якою переважно здійснювалося ведення документації в губернаторстві «Трансністрія») значною мірою гальмувався процес віднайдення документальних матеріалів, аналізу їх та введення до наукового обігу. Отож наукове впровадження джерельного масиву в історичній літературі і, відповідно, актуалізація зазначеної проблематики охопили значний період – від середини 90-х рр. до початку ХХІ ст.

Значну частину важливої інформації, що дає можливість досліджувати сільськогосподарську політику румунів на окупованих землях дністровсько-бузького межиріччя, знаходимо в ДАОО. Надзвичайно цінними є матеріали фонду Р-1932 – «Об'єднаний фонд трудових громад Одещини періоду румунсько-німецької окупації», який містить значний археографічний масив (аж 4223 справи!). Ця обставина, власне, змушує дати ґрунтовнішу характеристику його документальному складнику.

У справах цього фонду знаходимо румуномовні (також трапляються перекладні російською та українською мовами) розпорядження, постанови, інформаційні повідомлення окупаційної адміністрації губернаторства «Трансністрії» щодо реформування сільського господарства та перетворення радянських колгоспів на «трудові громади» (спр. 674). Аналіз документів низки справ (13, 585 та 1637) дав можливість визначити кількісний та якісний склад членів громади, установити палітру форм та видів оплати праці. Матеріали справ 42, 207, 1051, 2797 та ін. дали можливість зробити підрахунки й, відповідно, на їхній основі вибудувати статистичний аналіз видів та норм податків, визначити загальні обсяги вилученої та зданої сільськогосподарської продукції у вигляді податку як від кожного селянина індивідуально, так і загалом по сільських трудових громадах. Значний комплекс справ цього фонду містить низку розпоряджень низових ланок адміністративних органів – примарій та претур із приводу організації господарського життя, характеру робіт, акти про закінчення сівби, обліку урожаю тощо; звіти та акти ревізій діяльності трудових громад, а також відомості про видачу сільгосппродуктів їхнім членам. Тут також широко представлені прибутково-розхідні документи, відомості про облік наявних у власності громад різних видів тварин та худоби, а також вичерпна інформація про наявний сільськогосподарський інвентар. Проаналізовано деякі розпорядження, які контролювали організаційно-технологічний процес обробітку землі, охоплюючи його від моменту зорювання й засіву до збору зернових культур. Значну увагу окупаційна влада приділяла умовам утримання свійських тварин, годуванню та випасу худоби тощо.

Вивчення справ фонду Р-1932 дало нам можливість простежити систему покарань і виокремити, які саме норми покарань загрожували селянам та членам трудових громад у разі саботажу чи умисного знищення сільськогосподарської продукції і псування реманенту.

Попри важливу для розкриття поставленої мети зазначену документацію, яка допомагає скласти загальну картину сільськогосподарських процесів на досліджуваних теренах, архівні справи фонду розкривають різноманітні, часом полярні, побутові умови сільських працівників, ілюструють окремі моменти повсякденного життя населення окупованої глибинки загалом і членів трудових громад зокрема. До прикладу, інформативна насиченість низки справ (особливо спр. 674) дала змогу визначити санітарно-гігієнічний стан мешканців цього регіону.

З фонду «Дирекція економіки губернаторства Трансністрії» (Ф. Р-2254) дослідник використав виявлені окупаційні накази, постанови, розпорядження, інструкції губернаторства щодо вивезення сільськогосподарської продукції (зерна, тварин) із задністрянських земель до Королівства Румунія в 1943 р. Виокремлено низку адміністративних важелів, які розкривають сутність румунської окупаційної системи, що простежується незавуальованою картиною підкупаційного життя пересічного сільського трудівника.

Значний пласт археографічних матеріалів, який дав можливість поглибити досліджуване питання, зберігається у фондах повітових префектур. Віднайдено й вивчено різноплановий матеріал фондів: «Префектура Овідіопольського повіту» (Ф. Р-2357), «Префектура Ананївського повіту» (Ф. Р-2362) та «Друга поліцейська дільниця м. Одеси» (Ф. Р-2353), що дає змогу проаналізувати систему органів управління губернаторством на рівні префектур, претур і примарій. Проте важливу основу цих фондів становлять справи, які містять накази, постанови губернаторства та префектів про методи окупантів щодо організації функціонування сільського господарства в Трансністрії.

Дорогоцінну документальну основу для вивчення освітніх можливостей підкупаційного сільського населення, дослідження організації румунською владою навчально-виховного процесу в сільській місцевості, віддаленій від столиці губернаторства, містить фонд Ф. Р-2249 «Дирекція культури губернаторства «Трансністрія 1942 – 1943 рр.». Прискіпливе вивчення й аналіз справ фонду (наприклад, спр. 63) дозволило скласти перелік та визначити загальну кількість шкільних навчальних закладів у губернаторстві, які функціонували за румунської влади в 1942 р. Цінним джерелом інформації є справи 122 та 123, аналіз яких дав можливість відтворити загальну картину шкіл, зробити зрізи за національною та гендерною ознаками, вивести чисельно-статистичні дані наповнюваності класів за віковою шкалою.

Об'єктивному уявленню про організацію навчального процесу за румунським зразком, про його специфіку в повітах з переважно українським населенням, побутові проблеми сільських школярів та їхніх батьків, оцінювання успішності дітей, ставлення населення до насаджуваної румунської пропаганди, релігійності та мови подає фонд «Префектура Березівського повіту Губернаторства Трансністрія 1941 – 1944 рр.» (Ф. Р-2361).

Серед архівних джерел, що зберігаються у ДАОО, знаходимо також матеріали фонду «Претура Ананьївського району, Ананьївського повіту, губерна-торства Трансністрія, 1941 – 1944 рр.» (Ф. Р-2380). Із численних справ удалося віднайти й відсепарувати відомості про кількість санітарно-медичних закладів у регіоні, реконструювати можливості населення щодо збереження їх здоров'я, лікування та запобігання хворобам. У цьому ж фонді зберігаються справи, які на прикладі конкретно взятого району допомогли виявити норми матеріального стимулювання сільськогосподарських працівників, а також визначити розміри оплати праці сільського педагогічного персоналу.

Джерела статистичного характеру, на підставі яких удалося проаналізувати масштаби збитків, завданих румунськими окупантами сільському господарству Одеської області, зберігаються у фонді «Одеський обком компартії України» (Ф. П-11, оп. 11), безпосередньо в 51-й справі. Винятково об'єктивний погляд на подану інформацію дає можливість сприймати її близько до історичної достовірності, відкинувши ідеологічний та пропагандистський складник.

Цінним джерелом інформації та матеріалом для аналізу сутності аграрної політики румунів, становища сільського населення на окупованих землях, життєвих можливостей і стратегії виживання в умовах війни є документи, що зберігаються в Держархіві Миколаївської області. Фонд «Очаківська міська поліція, м. Очаків Очаківського повіту» (Ф. Р-1651) містить низку важливих, на нашу думку, наказів, відповідно до яких місцеве населення змушене було, крім сільськогосподарської продукції, здавати різні речі (рукавиці, шкарпетки тощо) та різноманітні кольорові метали на потреби окупаційної влади.

Пізнавально-науковому підходу в концепті дослідження надзвичайно посприяла солідна джерельна база інших фондів ДАМО: «Земельні товариства Варварівського району Очаківського повіту» (Ф. Р-1672), «Земельні товариства Олександрфельдського району Очаківського повіту» (Ф. Р-1718) і «Сільськогосподарські общини Очаківського району та повіту» (Ф. Р-1721). Археографічна інформативність справ фонду дає можливість простежити, яким чином розповсюджувалися окупаційні документи, накази й розпорядження губернатора «Трансністрії» та чиновників відповідних структур його кабінету. Водночас маємо можливість простежити за роботою функціонерів Очаківської префектури, які здебільшого регламентували експлуатацію сільського господарства (податки, форми оплати праці). Значний обсяг матеріалу репрезентує повсякдення пересічного селянина, його антропологічні можливості, унормування харчування, споживання хліба, користування санітарно-побутовими ресурсами, гігієнічними засобами тощо.

Цікаві документи також зібрані в матеріалах фондів «Трудові общини Мостовського району Березівського повіту» (Ф. Р-2469), «Трудові общини Велико-Врадіївського району Голтського повіту» (Ф. Р-2512), «Трудові общини Голтського району та повіту» (Ф. Р-2540), «Трудові общини Кривоозерського району Голтського повіту» (Ф. Р-2574). Інформація, що зберігається у справах цих

фондів, дала можливість зрозуміти деякі способи життєвих рефлексій населення у створених окупантами тяжких умовах, особливо «впадає в очі» масштабне поширення самогоноваріння серед селян, що розглядалося як стаття прибутку. Не менш важливою є інформація про використання в сільському господарстві регіону праці радянських військовополонених.

Серед обширу окупаційних фондів та справ удалося виокремити та детально простудіювати документи, які стосуються організації та налагодження освітнього процесу на теренах Миколаївщини. Наприклад, справи фонду «Шкільний інспектор Олександрфельдського району Очаківського повіту» (Ф. Р-1762) проливають світло на зміст навчально-виховних програм з окремих дисциплін, репертуар та пропагандистську спрямованість шкільних гуртків, їх румунізаторську сутність. Матеріали фонду «Ново-Андріївська школа Ландауського району Березівського повіту» (Ф. Р-1763) представлено низкою наказів, які розкривають окупантську сутність влади, що не гребувала використанням дитячої праці, залучаючи школярів до виконання робіт на полях сільських громад. Різноманітні записки, звернення та прохання керівництва шкіл до окупаційних органів влади дали підстави відстежити розмаїття проблем, пов'язаних із виживанням освітніх закладів через погане опалення в зимовий період, забезпеченням паливом до проведення ремонтних робіт, виплатою заробітної плати, відвідуванням школи, штрафами за прогули уроків тощо (спр. 2, 5).

Важливий масив документів використано з ДАВО, особливо фондів Могилів-Подільської повітової префектури (Ф. Р-2966) та Ямпільської (Жугастрівської) (Ф. Р-2988) повітової управи. Це, зокрема, цінна інформація щодо розпоряджень адміністрації губернаторства, листування з районними претурами з приводу заборони музичних творів радянських композиторів, посилення пропаганди серед населення через поширення румунської та християнської літератури, преси тощо. Розуміння стану шкільної справи, реальних можливостей дітей сільських громад отримувати знання подають джерела фонду Р-2988 Ямпільської (Жугастрівської) повітової управи, у яких зберігаються інвентаризаційні акти, висновки шкільних комісій, розклад уроків тощо. Інформація про розшук репресованих радянськими каральними органами вчителів, надання їхнім родинам допомоги, виділення квартир педагогічним працівникам, відповідні заяви на прохання вчителів про звільнення їх від податків та інше свідчать про соціально вмотивовану спрямованість румунської окупаційної влади, яка намагалася використати вчителів задля аргументації румунської присутності в захоплених землях.

Друга група джерел акумулювала збірники документів і матеріалів, у яких опублікована хоча й незначна частина документів, проте оприлюднені джерела дали змогу виокремити та уточнити деякі моменти окупації південно-західної України. Незначна частина, зважаючи на час видання збірника й публікації документів та матеріалів «Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945)», виявилася корисною інформацією й знайшла застосування в

дослідженні саме сутнісних характеристик підкупаційного життя [7]. Проте на сторінках видання фактично немає інформації, яка б торкалася сільськогосподарського аспекту окупації.

Попри те, що більша частина Миколаївської області в довоєнних її межах у роки війни входила до німецької зони окупації (Миколаївське генералкомісаріатство), а влада румунської адміністрації поширювалася лише на території двох західних районів, однак у збірнику «Николаевщина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1944 гг.» знаходимо цінний джерельний матеріал [8]. Ідеться про розпорядження Голтської префектури про переоблік усього працездатного населення, наказ префекта Очаківського повіту про примусове залучення селян до боротьби з сільськогосподарськими шкідниками, притягнення до суду мешканців села, які порушили заборону на перемелювання на борошно пшениці та іншого зерна. Ця інформація в нашому дослідженні (завдяки зіставленню її з архівними документами) часом знаходить підтвердження, а інколи доволі віддалено корелюється. Імовірно, пояснити це можна радянською історіографічною та археографічною ідеологічною зашореністю, що не дозволяло подавати в такого штибу збірниках цілковиту або невігідну їй історичну інформацію. Редколегії збірника «Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.» у другому томі «В тылу врага» вдалося зібрати та оприлюднити накази й розпорядження губернатора «Трансністрії» Г. Алексяну про реорганізацію сільського господарства [9]. Низка документів розкриває сутність румунського окупаційного апарату, діяльність якого була спрямована переважно на економічну експлуатацію сільського населення цієї території. Важливість пропонованої документальної бази полягає в можливості зіставлення й порівняння соціальної політики в різних регіонах, що перебували під румунським окупаційним адмініструванням.

Значний блок інформації міститься у збірнику «Одесская область в Великой Отечественной войне 1941 – 1945» [10]. Найціннішим для нашого дослідження є розділ «Фашистский оккупационный режим», у якому вміщено декрет № 1 Й. Антонеску про встановлення румунської адміністрації на тимчасово окупованій території УССР між Дністром та Бугом. Накази цивільного губернатора про впровадження трудової повинності для місцевого населення, розпорядження румунського військового командування, які обмежували право сільського населення на вільне пересування без відповідного на те дозволу. Доповідні записки та розповіді селян дозволили нам установити види та розміри податків, які довелося сплачувати підневільним сільським трудівникам.

У другому томі збірника «Одесса в Великой Отечественной войне» окреслено характер економічної експлуатації не лише жителів м. Одеси, а й мешканців приміських сіл і хуторів [11] Зокрема, тут міститься повідомлення префектів про успішну реквізицію в селян теплового одягу, шкарпеток, рукавиць тощо. Окремі відомості про відвантажену до Румунії сільськогосподарську продукцію

слугують яскравим прикладом твердження про те, що політика керівництва губернаторства обмежувалася економічним пограбуванням сільського населення.

Утім, автори згаданої літератури під впливом партійної ідеологічно-пропагандистської машини зосереджували увагу більше на розкритті сутності терору, грабіжницької політики окупантів, а також намагалися підсумувати збитки, завдані румунськими та німецькими окупантами.

На деяких соціальних аспектах румунської окупаційної політики зацентований четвертий том збірника «Україна в Другій світовій війні у документах» за редакцією В. Косика [12]. Цікавим для нас є документ № 5, у якому описується ситуація в Трансністрії 2 лютого 1944 р. Автор збірника зосереджує увагу на вкрай негативному стані забезпечення населених пунктів регіону, катастрофічному зростанні цін на товари першої необхідності та нарікає на цілковиту бездіяльність румунського керівництва. Зміст цього документа засвідчує високий рівень діяльності румунської пропагандистської машини серед місцевого населення через налагодження системи початкової освіти, організацію й проведення культурних заходів.

Чи не вперше представлено вагому інформацію про румунські «окупаційні фонди» державних архівів півдня України в першому томі книги «Архіви окупації 1941 – 1944 рр.», яка вийшла друком 2006 р. під егідою Державного комітету архівів України [13]. Розсекречені фонди отримали достеменні огляди, реєстри, кількість справ у них, що полегшило певною мірою пошукову роботу. На сторінках видання знайшло відбиток жахливе й часом полярне «обличчя» війни й окупації (побут, виживання, експлуатація, боротьба за життя тощо), а також роздуми сучасних істориків на зазначену тему.

Третя група джерел охоплює періодичні видання окупаційного походження, що виходили на території Трансністрії впродовж 1941 – 1944 рр. Опрацьовані часописи «Одесса», «Молва», «Одесская газета», «Прибугские известия», «Буг» зосереджено здебільшого у фондах ДАОО. Попри їхню ідеологічну направленість і пропагандистську тенденційність, вони дають змогу виявити істинні мотиви румунського окупаційного режиму, застосовуючи критичне й обережне ставлення до опублікованих матеріалів на їхніх шпальтах. Ці видання містять значний фактологічний масив інформації про економічну ситуацію в губернаторстві, вони перенасичені доволі критичними редакційними матеріалами на адресу сталінської колгоспної системи, викриттям злочинів радянської влади щодо селянства тощо. Серед двох десятків румуно-, російськомовних видань окупаційної доби окремо вирізняється газета «Молва», на сторінках якої окупаційна влада розміщувала закони, накази, постанови, повідомлення і розпорядження окупаційних владних структур, що регламентували політику в галузі сільського господарства, змальовували церковно-релігійне життя, освітянські та шкільні проблеми. У кожному номері часопису також були представлені рубрики, присвячені виключно рекомендаціям щодо

виросування різноманітних сільськогосподарських культур, правильному догляду за домашньою худобою, лікуванню хвороб, санітарно-гігієнічні поради тощо.

Важливим специфічним джерелом, яке через особистісні переживання й індивідуальний досвід персоніфікує сприйняття минулого, доповнює особистісними сегментами сторінки окупаційного періоду, є ще одна група джерел, це наративні матеріали. Невелику частку становлять мемуари свідків безпосередніх учасників подій, які на період окупації мешкали в сільській місцевості. Ці спогади опубліковані. Наприклад, В. Буковський у мемуарах «Горькая правда», крім відтворення окупаційної повсякденності, наводить деякі цінні для розуміння стратегій виживання людини воєнного часу під окупаційні документи [14]. Значними для нашого дослідження стали спогади В. Вишневського «Босоніж по війні», у яких він змалював повсякденне життя хлопчика в умовах румунської окупації [15]. Автор також описав процеси, які відбувалися в селі, а саме: діяльність адміністрації, відбудова місцевої церкви, відкриття школи та початок навчання, запровадження обов'язкової ранкової молитви для учнів. В. Вишневський реконструював процес адаптації маленької людини в умовах жахливої війни.

З огляду на викладений вище матеріал можна стверджувати, що виявлений, опрацьований та використаний під час написання дослідження різноманітний масив архівних документів та низки опублікованих джерел, мемуарних матеріалів дав змогу скласти базу для реалізації досліджуваної концепції.

Проаналізована й використана джерельна основа дослідження дає підстави для висновку, що пропонована стаття достатньо забезпечена всім необхідним для розв'язання поставленої мети.

Джерела та література:

1. Alexander Dallin. *Odessa, 1941 – 1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.* – RAND, RM – 1875: California, 1957. – 466 p.
2. Solovei R. *Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: (19 aug. 1941 – 29 ian. 1944).* Iasi, 2004. – 182 p.
3. Левит И.Э. *Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX 939 – 19 XI 1942).* – Кишинев: Штиинца, 1981. – 392 с.; Левит И.Э. *Крах политики агрессии диктатуры Антонеску / И.Э. Левит.* – Кишинев: Штиинца, 1983. – 376 с.
4. Михайлуца М. *Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-х – 1944 рр.) / Михайлуца М.* – Одеса: Вид-во «Ортіт», 2006. – 237 с., ил.; Михайлуца М. І. *Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939 – 1945) / Микола Іванович Михайлуца.* – Одеса: «ВМВ», 2008. – 392 с.; Віницьковський Т., Михайлуца М. *Українське православ'я в умовах релігійної уніфікації в «Трансністрії» 1941 – 1944 рр.: історико-джерелознавчий аспект // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* – Івано-Франківськ, 2009. – Випуск 15/16. – С. 603 – 609.

5. Дейнека Н. Румунський окупаційний режим та радянський рух Опору у південно-західному регіоні України і Молдавії (1941 – 1944 рр.) // – Одеса: Атлант, 2013. – 221 с.
6. Моторна І. В. Політика румунської адміністрації щодо етнічних груп на території Трансністрії (1941 – 1944 рр): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І.В. Моторна. – Одеса, 2016. – 15 с.
7. Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр): Зб. док. і матеріалів / [упор. М.Л. Бабій, А.Г. Бабенко, С.С. Байда та ін.; ред. А. Ф. Олійник та ін.]. – Одеса: Маяк, 1971. – 308 с.
8. Николаевичина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1944 гг. Документы и материалы / [Сост. Т. М. Агафоновна, З. Д. Каткова и др.] – Одесса: Маяк, 1964. – 359 с.
9. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941 – 1945: Сб. док. и матер: в 2-х т. / [ред. кол. С.Я. Афтенюк, Д.Д. Елин, А.А. Корнев, И.Э Левит]. – Т.2. В тылу врага. – Кишинев: Штиинца, 1975. – 676 с.
10. Одесская область в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.: Док и матер. / отв. ред. Н. И. Зотов и др. – Одесса: Маяк, 1970. – 388 с.
11. Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза: Сб. док. и матер. в 3-х т. / отв. ред. И.В Бортников. – Т.2: 17.10.1941 – 9.4.1944. – Одесса: Одесское областное издательство, 1949. – 290 с.
12. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – 660 с.
13. Архіви окупації. 1941–1945 / Держ. ком. архівів України / [упоряд. Н. Маковська; голова редкол. Г. Боряк]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 872 с. : іл. – (Більше не таємно; Т. 1).
14. Буковский В. Горькая правда. Исторический очерк села Бицилово и района. – Раздельная: [Б. и.], 1998. – 218 с.
15. Вишинський В. Босоніж – по війні. – Харків: Курсор, 2006. – 183 с.; іл.

© **Александр ОСИПЕНКО**

ИСТОЧНИКИ ПО ИЗУЧЕНИЮ ПОЛОЖЕНИЯ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ И «ТРУДОВЫХ ОБЩИН» НА ЮГО-ЗАПАДНЫХ УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (1941 – 1944 гг.)

Осуществлен анализ источников по изучению положения сельского населения и «трудовых общин» на юго-западных украинских землях.

В ходе исследования удалось выделить четыре группы источников. К первой относятся документы высших органов власти, в частности, Кабинета Министров Румынии и административного аппарата губернаторства «Транснистрия». Вторая группа охватывает сборники документов и материалов. К третьей группе источников относятся периодические издания оккупационного происхождения, которые выходили на территории Транснистрии в течение 1941 – 1944 гг. Дополняет картину оккупационного времени четвертая группа источников, к которой принадлежат мемуары.

Ключевые слова: Транснистрия, источники, архивы, периодические издания, мемуары.

© **Oleksandr OSYPENKO**

SOURCES ON STUDYING THE POSITION OF THE RURAL POPULATION AND "LABOR COMMUNITIES" IN SOUTH-WESTERN UKRAINIAN LANDS (1941 – 1944)

The analysis of sources for studying the situation of the rural population and "labor communities" in the south-western Ukrainian lands was carried out. The sources of problems related to the life of the rural population, the functioning of the "labor communities", the essence of the agrarian policy of the Romanian occupation administration in the Transnistria Governorate are primarily exclusive, previously unknown to the scientific community, and therefore archival documents of the South Ukrainian archives have not been put into scientific circulation. In the process of their study and analysis, it is possible to identify four groups of sources: archival documents, collections of documents and materials, periodicals, narrative materials. The first group of sources can be represented by several subgroups. The first includes documents of Romanian origin, mainly Romanian-language documents of higher authorities, in particular, the Cabinet of Ministers of Romania - directives, orders, orders, instructions and so on.

The second subgroup of sources is made up of documents that were drafted directly by the administrative apparatus of the Transnistria Governorate. The above-mentioned array of documents, which somewhat changes the perception of the Romanian occupation policy in 1941 – 1944, is concentrated in the State Archives of the Odesa Region (hereinafter referred to as SAO), the State Archives of the Nikolayev Region (hereinafter - GANO), the State Archives of the Vinnytsia Region (hereinafter - GAVO). The funds of these archives hold various materials and trophy documents of the occupation administration of Transnistria. In general, the author used materials from 20 funds, the three above-mentioned domestic archival institutions. The second group of sources includes collections of documents and materials, in which an insignificant part of the documents was published, but the published sources made it possible to identify and clarify certain moments of the occupation of southwestern Ukraine. It is established that the authors of the mentioned literature, under the influence of the party's ideological propaganda machine, focused more on disclosing the essence of terror, the predatory policy of the occupiers, and also tried to sum up the losses caused by the Romanian and German invaders.

The third group of sources include periodicals of occupational origin that appeared on the territory of Transnistria during 1941-1944. The processed magazines «Odesa», «Molva», «Odeskaya Newspaper», «Pribugskie Izvestia», and «Bug» are mainly concentrated in the funds of the SAEP, despite their ideological orientation and propagandistic tendency, make it possible to discern the true motives of the Romanian occupation regime, applying the critical and Cautious attitude to the published materials on their pages.

Another group of sources complements the picture of occupation time, namely memoirs. An important specific source, through personal experiences and individual experience, personifies the perceptions of the past, complements the pages of occupation time with personal segments. There are a small part of the memoirs of witnesses of direct participants in the events that during the occupation lived in the countryside. These memories are published.

Key words: Transnistria, sources, archives, periodicals, memoirs.